

AMURGUL „SUB SEMNUL BAROCULUI”

Maria SUBI

Universitatea de Vest din Timișoara

maria.subi@e-uvv.ro

The Twilight “under the Sign of the Baroque”

DOI: 10.35923/AUTFil.60.14

In two of her works, *Mateiu I. Caragiale – Initiation and Aestheticism* (2005) and *Under the Sign of the Baroque* (2009), Dana Nicoleta Popescu has synthesized the thematic similarities between Mateiu’s *Gallants of the Old Court* and Lampedusa’s *The Cheetah*, investigating the baroque motifs throughout these works. Beyond the stream of motifs on which Dana Nicoleta Popescu makes subtle commentaries, a baroque of nature can be identified, represented by the twilight moment, bright and exuberant, but marked by an awareness of transience, of dimming light and death, specific to the baroque. The presence of the twilight is associated, in Mateiu’s creative space, with a veritable chromatic explosion, meant to convey the astounding colour palette of the sun through a series of ample, richly decorated images, in which an abundance of roses and crimson nuances is joined by an abundance of blood and fire. Splendidly coloured, but with a nostalgic tint, the twilight is converted in Mateiu Caragiale and Lampedusa into an expressive metaphor of the aristocratic twilight, awakening in the imagination of the reader the iconic image of a past filled with glamour and noble majesty.

Keywords: *twilight; baroque of nature; splendour; melancholy; twilight of nobility.*

În două dintre lucrările sale, *Mateiu I. Caragiale – Inițiere și estetism* (2005) și *Sub semnul barocului* (2009), Dana Nicoleta Popescu a sintetizat „cu o fericită măiestrie” (Caragiale 1965, 96) similitudinile tematice dintre *Craii mateini* și *Ghepardul* lui Lampedusa, care se întâlnesc sub semnul unui baroc etern: exuberant, fastuos, splendid, dar și impregnat de intuiția melancolică a declinului inevitabil și a sfârșitului. Explorând motivele baroce

preferate ale celor doi autori, cercetătoarea analizează fascinația morbidă, metamorfoza, degradarea și moartea, alături de care se rânduiesc materiile prețioase, ornamentate artistic, oglinzile, apa (identificată cu mișcarea, viață și moarte depotrivă) și focul (violent, pasional, distructiv sau transfigurat în lumină pură), „lumea ca vis” (*La vida es sueño*) și „lumea ca teatru” (*El gran teatro del mundo*), feminitatea și efeminarea, precum și supremația spiritului, care presupune ironie, demitizare și singularizare aristocratică.

Dincolo de toate aceste elemente, cărora Dana Nicoleta Popescu le consacra subtilele sale comentarii, în paginile celor doi scriitori plasați „sub semnul barocului” (Popescu [2009]: 24), poate fi identificat și un baroc al naturii, cum îl numește Edgar Papu, reprezentat de „declinul diurn al amurgului” (Papu^{II} 1977: 50), căci „jocurile crepusculului și ale soarelui” reflectă acel interes „pentru mișcare și metamorfoză”, definitoriu pentru „mobilitatea barocă” (Popescu [2009]: 26), crepusculul înscriindu-se printre laitmotivele acestor autori:

Lampedusa: „arăta spre munții abrupti ai Scoicii de Aur luminați încă de ultimele raze ale *asfințitului*” ([2011]: 43); „Soarele *asfințea* și razele care-și pierduseră din putere înveleau într-o lumină plăcută arborii de araucaria, pinii, stejarii puternici care făceau faima locului” ([2011]: 87); „Acum stătea acolo, în lumina *asfințitului*” ([2011]: 170); „Afară, în *amurgul* înstelat, șuiera vântul” ([2011]: 190); „capela era luminată de soarele ce cobora spre *asfințit*” ([2011]: 246);

Mateiu Caragiale: „Și ai pierit, trădat într-o strâmtoare. / Amar te-a plâns, pletoasa seminție / Ea, ce pe-o culme-într-un *apus de soare*, / Urlând, te-a ars cu-ntreaga-ți avuție” (Caragiale 1965: 7); „Lina boare a *asfințitului* legăna ciucurii purpurii ai trandafirilor” (Caragiale 1965: 36); „Ajunserăm astfel până în fața casei lui Pașadia ce, în *amurg*, părea luminată fantastic pe dinăuntru” (Caragiale 1965: 203); „Frunzișurile sunau acum a toamnă și erau adânci ca niciodată parcă, și grele, când s-ar fi zis că într-adevăr mersul vremii lânzezește, *amurguri* copleșitoare” (Caragiale 1965: 222-223); „Și-mi reînvie, aieva, [...] șoseaua cu teii în floare în *amurg*” (Caragiale 1965: 263).

Prezența amurgurilor se asociază, în creația mateină, cu o veritabilă explozie cromatică, sensibilitatea coloristică de tip baroc a artistului român înregistrând tonurile calde, strălucitoare ale finalului diurn, când „culorile au toate o dogoare agonică parcă de febră ce se stinge” (Papu^I 1977: 283). Ne întâmpină deci în paginile lui Mateiu Caragiale un șir întreg de structuri metaforice, menite să evoce coloritul aprins, intens, solar al roșului. Acesta

însă nu este redat prin intermediul termenului consacrat (*roșu*), ci prin invocarea unor elemente ale universului sensibil, care încorporează această culoare și care deșteaptă în mintea noastră, mirabilă, „corola de minuni a lumii” (cf. Subi 2004: 210). Fastuosul spectacol al apusului se alcătuieste astfel prin acumularea de imagini ample, bogat ornamentate, în care o risipă de trandafiri și de purpură se însoțește cu o risipă de sânge și de foc. Faptul în sine confirmă predilecția barocă pentru motivul floral (vezi Papu^{II} 1977: 276) sau pentru materiile prețioase (vezi Popescu [2009]: 12, 122; cf. Papu^I 1977: 83), precum și gustul pentru morbid și excesele de cruzime (vezi Papu^{II} 1977: 59-70; cf. Popescu [2009]: 26), laolaltă cu preferința pentru foc, element baroc prin excelență, care ajunge de „o puritate totală” atunci când „strălucește fără să ardă”, sublimat în „lumină cerească” (Bachelard [1989]: 102):

„Amurgul *rug de purpuri aprinde*: de-l privești, / Se-nfiripă-n *vâlvoarea*-i vedenii strălucite. // Căci, uriașe stoluri la zări încremenite, / Zac norii ce, în pragul genunilor cerești, / Par pajere-nceștate de zgriptori din povești / Umbrind *cetăți în flăcări* cu turnuri prăbușite. // Dar ceața serii-neacă *troianele de jar*” (Caragiale 1965: 3); „Când *cerul pârguit la zări cuprinde / Purpura toată, și toți trandafirii*, // Și-n sânge scaldă *para ce-l aprinde / De vii văpăi* – privind atunci *amurgul*, / Un dor păgân sălbatic mă încinde, – // Și văd, stăpâne, cum îți *arde rugul*” (Caragiale 1965: 7-8); „soarele-*asfințește, împurpurând* de dor, / Zăvoaiele umbroase de-o tristă vrajă pline, // Când se oglinde-n ape murindele *văpăi*” (Caragiale 1965: 17); „E-așa de greu *amurgul* cu *zarea-nsângerată* [...] / Și-atât de-apăsătoare *tăcerea-mpurpurată*” (Caragiale 1965: 28); „spelb și searbăd *cerul* iar *sângeră* la zare” (Caragiale 1965: 31); „Sufletul meu sălbatic [...] nu începe a trăi pe deplin decât o dată cu stingerea celor din urmă *văpăi ale amurgului*” (Caragiale 1965: 52); „la zare neaua piscurilor *sângera în amurg*” (Caragiale 1965: 99); „și erau, la fel niciodată, *împurpurări grele în asfințit*” (Caragiale 1965: 100); „Și ne topeam în *purpura asfințitului*...” (Caragiale 1965: 223); „Zeul își *aprindea rugul în care ardea parcă tot sângele, toate purpurele și toți trandafirii* veacurilor”; „uriașul stol negru [...] se cufundă deodată, topindu-se în *purpura sângerândă a zării*” (Caragiale 1994: 177).

¹ Oprindu-mă asupra acestui ultim excerpt, în care imaginea asfințitului se configurează cu ajutorul unui material lexical alcătuit din „toate *purpurele* și *toți trandafirii*”, semnalez faptul că într-un poem latin, intitulat *De rosis nascentibus* („Despre bobocii de roze”) și inclus fie în *Appendix Vergiliana*, fie în opera lui Ausonius, aceleași elemente: trandafirii (*rosa, -ae*) și purpura (*murex, -icis*) servesc la zugerăvirea momentului auroral, nu a apusului: *ambigeres raperetne rosis Aurora ruborem / an daret et flores tingeret orta dies. / [...] communis Paphie dea sideris et dea floris / praecipit unius muricis esse habitum.*

Colorat „magnific” și „creator de *meraviglia*”, dar plasat la ceasul când lumina zilei e „pe sfârșite” și întunericul nopții se apropie, „asfințitul, deși fascinant, filtrează din toată grandoarea sa o subtilă melancolie, fiindcă se presimte repede trecător și anunțator al unui sfârșit” (Papu¹ 1977: 275). El se îmbibă astfel de acea conștiință a vremelniceii, a stingerii și a morții, asocierea *amurg* – *tristețe* – *moarte* fiind prezentă uneori explicit în texte:

Lampedusa: „Soarele la *asfințit* își proiecta umbra enormă pe straturile *funebre* de flori” ([2011]: 34);

Mateiu Caragiale: „soarele-*asfințește*, împurpurând de dor, / Zăvoaiele umbroase de-o *tristă* vrajă pline, // Când se ogindă-n ape *murindele* văpăi” (Caragiale 1965: 17); „E-așa de greu *amurgul* cu zarea-nsângerată, [...] / Că simt cum *plânge*-n mine ceva nedeslușit. // *Melancolia* face în pieptu-mi să tresalte / Neînțelese doruri” (Caragiale 1965: 28); „Sub înalții copaci, în *amurg*, necunoscutul își plimba *melancolia*” (Caragiale 1965: 94).

Sentimentul acesta difuz de amărăciune sau melancolie, ce se desprinde „din toată suita unor amurgite străluciri” (Papu¹ 1977: 190), se face simțit mai cu seamă atunci când imaginea asfințitului se convertește într-o ex-presivă metaforă a declinului existențial, biologic: așa, bunăoară, naratorul afirmă că Pantazi, îndrăgostindu-se de juna și frumoasa Ilinca, „nu sar fi codit să și pună avuțiile toate la picioarele acestei fermecătoare copile ce răsărise în *amurgul* lui clară ca luna nouă în acela al soarelui” (Caragiale 1965: 213). De fapt, eroii de aleasă stirpe ai lui Mateiu Caragiale (Pantazi și Pașadia), ca și eroul *Ghepardului*, Principele de Salina, se află, deloc în-tâmplător, în amurgul vieții lor.

Extrem de semnificativă, în acest context, este și prima apariție a Principelui de Salina, ultimul „dintr-o nobilă familie”, a cărui figură aristocratică și impunătoare se proiectează, sugestiv, pe fundalul oferit de „razele soarelui la *asfințit*”:

„În după-amiaza aceea de mai, razele soarelui la *asfințit* aprindeau chipul rozaliu al Principelui și părul său de culoarea mierii, care trădau originea nemțească a mamei sale, principesa Carolina, a cărei semetjie înghețase, cu treizeci de ani în urmă, indolenta curte a Regatului celor Două Sicilii [...]. Era primul (și ultimul) dintr-o nobilă familie care secole de-a rândul nu știuse nici măcar să-și țină socoteala propriilor cheltuieli și datorii” (Lampedusa [2011]: 31-32).

(*De rosis nascentibus*, 15-16, 21-22) „De la *roze* își iau *zorii* tot *trandafiriul* lor / Ori poate că *răsăritu*-și dă culoarea florilor? / [...] Și Venus Paphiana, zeița astrului și-a florii, / Le-a rânduit același strai, din *purpura* culorii.” (trad. M. S.).

Pe coordonate similare se plasează descrierea lui Pașadia, care este și el „vlăstarul cel din urmă” al unei stirpe ilustre, aflat la apusul vieții:

„Femeile ce slujiseră de matcă [...] ascuțiseră totdeodată și deșteptăciunea celor născuți dintr-însul, acea stearpă deșteptăciune, nesănătoasă și ea poate, care atinsese o așa înaltă stepenă de agerime la vlăstarul cel din urmă. În acesta, sufletele celor dinainte ai săi cuibau neîmpăcate, licărind în umbra-i privire, rânjind în zâmbetu-i sinistru, ele-i stânjeniseră înălțarea, îl împiedicaseră să *apună* cu fală, zăticnindu-i minunata cumpănire a însușirilor” (Caragiale 1965: 111-112).

Înzestrat astfel cu valențe simbolice, amurgul servește, atât în opera lui Mateiu Caragiale, cât și în romanul lui Lampedusa, la reprezentarea poetică a „crepusculului nobiliar” (Popescu [2009]: 7):

Lampedusa: „Palatul principilor Salina fusese în urmă cu optzeci de ani un cuib al acelor tainice plăceri în care se complăcuse secolul al XVIII-lea aflat la *crepuscul*” ([2011]: 157);

Mateiu Caragiale: „trebuiseră veacuri ca, la *asfințitul* ei, o înaltă rasă să înflorească așa de strălucit, într-un semeț avânt al sângelui albastru spre tipul ideal” (Caragiale 1965: 40); „fără ele stirpea nu s-ar mai fi înturnat, înainte de a *asfinți*, la adevărata ei menire, singura firească, aceea de a trăi liberă pe valuri” (Caragiale 1965: 160); „Era scris ca cel mai frumos dintre veacuri să *asfințească* în sânge” (Caragiale 1965: 121).

Din asemenea imagini, tincturate nostalgic, se conturează un adevărat *amurg* al „stemelor”, sugestiile heraldice conținute în admirabila expresie mateină („*Amurgul* stemelor”) slujind la glorificarea „stirpei alese” (Caragiale 1965: 79), ai cărei mândri și aristocratici reprezentanți sunt oameni din neamul păsărilor de pradă, încremeniți însă hieratic pe fețele bazoanelor (Subi 2004: 118). Este suficient să amintim, în acest sens, un fragment din notițele pentru *Craii*, în care simbolistica pajurii (întruchipată de „stolul uriaș” sau „uriașul stol negru”) și simbolistica amurgului („purpura sânge-rândă a zării”) se contopesc într-o viziune extrem de plastică:

„Cercuind vârtej aria pădurii, (stolul uriaș) uriașul stol negru se ridică în slavă, fâlfâi câteva clipe nehotărât, ca o singură ființă cu mii de aripi, apoi se cufundă deodată, topindu-se în *purpura sânge-rândă* a zării. – *Amurgul* stemelor, murmură Ana” (Caragiale 1994: 177).

Tălmăcirea vedeniei crepusculare ne este oferită aici de autorul însuși: (*stolul uriaș*) *uriașul stol negru* = *pajere* = *steme*. Aluziile mitice întretesute cu

cele heraldice contribuie din plin la aureolarea figurii avimorfe (vezi Bachelard 1997: 159; Chevalier, Gheerbrant 1995: 475-480; Evseev 2007: 645), menită a evoca distincția categorială a semeței seminții, aflată la asfințitul ei (cf. Subi 2004: 118).

La fel de expresiv, două dintre sonetele incluse în volumul de *Pajere mateine*, *Clio* și *Singurătatea*, așază substantivul *amurg* în relație cu „taina măririi strămoșești” și cu acele „Vechi suflete apuse, mult mândre, mult înalte”, care trimit așijderea către trecut, momentul de maximă înflorire și afirmare a nobleței de stirpe:

Clio: „Mi-a îngânat stăpâna: «Nu-n file-ngălbenite / Stă-mbălsamată **taina măririi strămoșești**. / *Amurgul* rug de purpuri aprinde: de-l privești, / Se-nfiripă-n vârvoarea-i vedenii strălucite. // Căci, uriașe stoluri la zări încremenite, / Zac norii ce, în pragul genunilor cerești, / Par pajere-nceștate de zgriptori din povești / Umbrind cetăți în flăcări cu turnuri prăbușite»” (Caragiale 1965: 3);

Singurătatea: „E-așa de greu *amurgul* cu zarea-nsângerată, / Că-n parc sub teii-n floare ce gem înnăbușit / Se-ncheagă unde groase de miere-mbălsămată, / Și-atât de-apăsătoare tăcerea-mpurpurată / Că simt cum plânge-n mine ceva nedeslușit. // Melancolia face în pieptu-mi să tresalte / Neînțelese doruri, în vreme ce-ațipind / Ființa mea de astăzi, în locu-i răsar alte / **Vechi suflete apuse, mult mândre, mult înalte**, / Zgduitoare patimi cu foc mărturisind” (Caragiale 1965: 28).

Colorându-se astfel nostalgic, dar și desfășurând, în consonanță cu gustul baroc, o explozie de tonuri vii, intense și de străluciri prețioase, *amurgul* deșteaptă în imaginația cititorului icoana unui trecut plin de fast și măreție nobiliară: „scumpul Trecut însuși, Trecutul *apus* pentru totdeauna” (Caragiale 1965: 58).

Referințe bibliografice:

- BACHELARD, Gaston [1989]: *Psihanaliza focului*. În românește de Lucia Ruxandra Munteanu, *Prefață* de Romul Munteanu, [București], [Editura Univers].
- BACHELARD, Gaston 1997: *Aerul și visele. Eseu despre imaginația mișcării*. Traducere de Irina Mavrodin, În loc de prefață: *Dubla legitimitate* de Jean Starobinski, traducere de Angela Martin, București, Editura Univers.

- CHEVALIER, Jean, GHEERBRANT, Alain 1995: *Dicționar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, Volumul 3, P–Z, București, Editura Artemis.
- EVSEEV, Ivan 2007: *Enciclopedia simbolurilor religioase și arhetipurilor culturale*, Editura Învierea, Arhiepiscopia Timișoarei.
- PAPU I, II, Edgar 1977: *Barocul ca tip de existență*, I, II, București, Editura Minerva.
- POPESCU, Dana Nicoleta 2005: *Mateiu I. Caragiale – Inițiere și estetism*, Timișoara, Editura Excelsior Art.
- POPESCU, Dana Nicoleta [2009]: *Sub semnul barocului*, [Timișoara], Anthropos.
- SUBI, Maria 2004: *Mateine*, Timișoara, Editura Universității de Vest.

Surse:

- CARAGIALE, Matei I. 1965: *Pajere. Remember. Craii de Curtea-veche. Sub pecetea tainei*, ediție îngrijită și prefațată de Perpessicius, București, Editura pentru Literatură.
- CARAGIALE, Matei I. 1994: *Opere*, ediție, studiu introductiv și note de Barbu Cioculescu, București, Editura Fundației Culturale Române.
- DI LAMPEDUSA, Giuseppe Tomasi [2011]: *Ghepardul*. Traducere din italiană de Gabriela Lungu, *Cuvânt înainte* de Gioacchino Lanza Tomasi, [București], Humanitas.